

Курсова робота

**Активізації пізнавальної і розумової діяльності учнів
на уроках української мови та літератури**

План

I. Вступ. Сутність та актуальність особистісно орієнтованого підходу в навчально-виховному процесі.

II. Активізація пізнавальної та розумової діяльності учнів на уроках української мови та літератури.

2.1. Систематичне залучення учнів у процес вирішення пізнавальних і проблемних завдань.

2.2. Різноманітність форм і методів активізації пізнавальної та розумової діяльності учнів.

2.3. Дидактичні ігрові ситуації – один із засобів активізації пізнавальної та розумової діяльності учнів.

III. Висновок.

IV. Бібліографічний опис літературних джерел.

I. Вступ. Сутність та актуальність особистісно орієнтованого підходу в навчально-виховному процесі

Навчання рідної мови та літератури має бути спрямоване на формування особистості, яка є носієм мови, володіє лінгвістичними знаннями та високим рівнем комунікативних умінь і навичок, дбає про красу і розвиток власного мовлення. Виховання такої особистості здійснюється на таких уроках, де діти оволодівають різними способами навчальної діяльності, розвивають своє мовлення і мислення, інтелектуальні здібності, збагачують духовність.

Освіта ХХІ ст. – це, передусім, освіта для людини. Її стрижень – розвивальна, культурно творча домінанта виховання відповідальної особистості, здорової психічно, фізично і морально, здатної до самоосвіти і саморозвитку, яка вміє критично мислити, опрацьовувати різноманітну інформацію, використовувати набуті знання і вміння для творчого розв’язання проблем, прагне змінити на краще своє життя і життя своєї країни. Під впливом змін у суспільстві відповідно відбувається і перебудова в освіті, яка проходить через оновлення змісту навчально-виховного процесу. Найбільш ефективним на сучасному етапі є особистісно орієнтований підхід до організації навчально-виховного процесу. Головний принцип, що лежить в основі розробки особистісно орієнтованої системи навчання і виховання, полягає у визначенні індивідуальності учня, створенні необхідних умов для його всебічного розвитку, для виявлення активності та творчої обдарованості з урахуванням її можливостей і нахилів. Щоб успішно розв’язати ці проблеми, вчителю-словеснику, як і іншим педагогам, необхідно постійно створювати такі умови, які сприятимуть максимальному розкриттю можливостей учня, стимулюватимуть його внутрішні сили до творчого саморозвитку та вдосконалення.

Завдання школи, - писав В.О. Сухомлинський, - побачити в кожному вихованцеві „живинку”, корінь, що живить його духовні сили, а це значить якомога більше уваги індивідуальній роботі з кожним учнем, повага до думок і почуттів вихованців, коректна допомога в особистісному самовизначенні, ціленапрявлена особистісна підготовка до самостійного життя... Безперечно, що

розвиток особистості учня – це його рух від незнання до знання, збільшення його фізичних та моральних сил, набуття певного життєвого досвіду, відмирання старих якостей і зародження нових. Відповідно до цього особистісно орієнтоване навчання визнає самотність і самоцінність кожного учня, який володіє неповторним суб'єктивним досвідом, спираючись на який, організується і саме учіння. Все це може реалізуватися через діяльність, яка має не тільки зовнішні атрибути спільності, а й своїм внутрішнім змістом передбачає співпрацю, саморозвиток суб'єктів навчально-виховного процесу, виявлення особистих функцій вчителя, вихователя і учня-вихованця.

Актуальність дослідження: Демократичні перетворення, що відбуваються в суспільстві, потребують конкретних змін і в методиці навчання української мови. Наша молода держава вимагає активних і творчих людей, які мали б ґрунтовну теоретичну і практичну підготовку. Особливої ваги набуває вміння мислити, тобто вищлювати й аналізувати явища, помічати в них суттєве, самому робити певні висновки, давати оцінки й приймати своєчасні виважені рішення. У сучасному динамічному й складному світі для діяльності людини важлива не стільки сума знань, скільки вміння самому здобувати знання й користуватися ними доречно. Найбільше сприяє розвитку мислення дітей вивчення рідної мови. Мова відбиває в собі все розмаїття світу, через неї дитина дістає найбільше знань про навколишній світ.

Однією з вирішальних умов оновлення навчального процесу є розвиток пізнавальної активності учнів. Пильна увага вчених, методистів до проблеми пізнавальної активності школярів у процесі навчання характерна для всіх періодів розвитку школи. Виникнення її відносять до “сократівських дискусій”. Дидактичні теорії Я.А.Коменського, Ж.-Ж.Руссо, І.Г.Песталоцці, А.Ф.Дистервега містили думки про необхідність розвитку пізнавальної активності в процесі навчання.

Значну увагу розвитку активності приділяли В.Г.Белінський, М.О.Добролюбов, М.Г.Чернишевський, К.Д.Ушинський, В.П.Вахтерев, П.Ф.Каптерев та інші мислителі, педагоги.

Ідея самостійного отримання знань на основі дослідження знайшла конкретне вираження в працях Б.В.Всесвятського, Н.Ф.Наталі, Б.Е.Райкова, К.П.Ягодовського, М.М.Шульмана.

Вагомий внесок у розвиток проблеми активності учнів належить В.О.Сухомлинському, П.М.Груздеву, Н.О.Половніковій.

Психологічні аспекти проблеми висвітлювались у працях Б.Г.Ананьєва, Д.М.Богоявленського, Л.С.Виготського, П.Я.Гальперіна, В.В.Давидова, Г.С.Костюка, В.А.Крутецького, Д.В.Вількеєва, Т.В.Кудрявцева, С.Л.Рубінштейна, Д.Б.Ельконіна, Л.М.Проколієнко та інших.

Важливу роль у розвитку розробки принципів, методів і форм навчання відіграли праці Ю.К.Бабанського, М.О.Данилова, Б.П.Єсипова, Р.Б.Сроди, П.І.Підкасистого, І.Я.Лернера, М.І.Махмутова, І.Т.Огороднікова, М.М.Скаткіна, І.Ф.Харламова, А.М.Алексюка.

Проблема активізації навчання, зокрема питання виховання інтересу і пізнавальної потреби в школярів, розглядається в працях Л.І.Божович, Ю.В.Шарова, Г.І.Щукіної.

Значну увагу розвитку пізнавальної активності приділяли Л.П.Арістова, Т.І.Шамова.

У цьому аспекті виняткова заслуга належить українським педагогам : Г.С.Сковороді, Б.Д.Грінченку, С.Ф.Русовій.

Великого значення проблемі активності приділяють сучасні методисти: О.Я.Савченко, Г.Ф.Денисовець, М.М.Шкільник, Л.В.Скуратівський, Г.В.Сирота, В.І.Лозова, В.В.Пилипчук, В.О.Онищук, І.О.Редьковець, І.І.Родак.

Загальні питання проблемного навчання, методів і прийомів мислительної діяльності досліджуються О.М.Біляєвим, В.Я.Мельничайком, М.І.Пентилюк, Г.Р.Передрій, О.С.Скорик, І.С.Олійником, В.К.Іваненко, Л.П.Рожило та ін. Проте всебічно обґрунтованої методичної теорії формування пізнавальної активності учнів поки що не створено. Низка питань теорії потребує подальшого дослідження , а саме: визначення складу пошукового змісту; вдосконалення системи пізнавальних завдань у процесі вивчення навчального матеріалу;

розробки системи методів і прийомів пізнавальної діяльності, способів формування пізнавальної активності учнів тощо.

Об'єкт дослідження – процес засвоєння учнями основ науки про граматичну будову української мови на матеріалі вивчення іменних частин мови.

Предмет дослідження – система пізнавальних завдань і методика організації пошукової діяльності учнів.

Мета дослідження полягає в опрацюванні ефективної методики формування пізнавальної активності учнів на уроках української мови .

Відповідно до поставленої мети були визначені завдання :

- 1) виявити рівень пізнавальної активності учнів;
- 2) визначити зміст пошукової діяльності учнів у процесі навчання української мови;
- 3) охарактеризувати типологію пізнавальних завдань;
- 4) розробити систему пізнавальних завдань з української мови і методику її використання в навчальному процесі в під час вивчення іменних частин мови;
- 5) експериментально перевірити ефективність системи пізнавальних завдань і методику її використання на уроках української мови в процесі вивчення іменних частин мови;

Наукова новизна роботи полягає в розробці концепції формування пізнавальної активності учнів і створенні на її основі дидактичної системи діяльності вчителя української мови в цілісному процесі навчання.

Вперше в методиці навчання української мови запропоновано систему пізнавальних завдань, різнорідних взаємопов'язаних типологій, змістовий, організаційно-процесуальний і мотиваційний компоненти яких забезпечують засвоєння знань і розвиток пошукових і практичних умінь на доступному для учнів рівні. При цьому пізнавальні завдання складено на основі змісту курсу української мови, побудованого за структурно-систематичним принципом, що значно збільшує можливості організації самостійної пошукової діяльності учнів.

Теоретичне значення дослідження полягає в розробці системи пізнавальних завдань і методики її використання в навчальному процесі, які можуть творчо

застосовуватись і в методиках формування пізнавальної активності під час вивчення інших шкільних дисциплін.

Практична цінність дослідження : опрацьована система пізнавальних завдань і запропонована методика їх використання з метою формування розумових і практичних умінь і навичок учнів, підвищення якості їх знань та інтересу до української мови як навчального предмета

II. Активізація пізнавальної та розумової діяльності учнів на уроках української мови та літератури

2.1 Системне залучення учнів у процес вирішення пізнавальних і проблемних завдань

Кожен вчитель має право не вибір рівня активізації, який залежить від наявного часу на вивчення теми, якості підготовки школярів і самого вчителя, змісту матеріалу та розвиваючих і виховних завдань уроку. За достатньої кількості часу можна забезпечити найвищий рівень активізації - дослідницький, який є важливим аспектом навчального процесу. Дослідницька робота спонукає учнів до пошуку цікавої інформації, активно формує вміння і навички, бажання самоосвіти, саморозвитку і самовдосконалення, збуджує інтерес до знань з рідної мови та викликає позитивні емоції від досягнутого. Для прикладу візьмемо правопис заперечної частки **НЕ**. Учні зустрічаються з правописом частки **НЕ** майже при вивченні кожної частини мови. Те, що частка **НЕ** або заперечує лексичне значення слова, або утворює нове значення, а тому пишеться окремо чи разом, очевидно. Але окрім правопису **НЕ** з різними частинами мови, можна повести мову й про стилістичне забарвлення **НЕ**. Так, семикласникам пропонується запитання, чи може частка **НЕ** лише заперечувати, чи може ще й стверджувати? Маючи певні знання з теми, семикласники пропонують речення про випадки вживання **НЕ** і формують висновок: стилістична роль **НЕ** неоднозначна - окрім заперечення частка **НЕ** може й стверджувати.

НАПРИКЛАД

ЗАПЕРЕЧНА ЧАСТКА НЕ

1. Ой *н'є* Байда мед, горілочку

Та *не* день, *не* нічку та *не*

годиночку (Нар.тв.)

2. Цей гай *не* великий.

СТВЕРДЖУВАЛЬНА ЧАСТКА НЕ

1. Цієї книжки *не* можна *не* читати.

2. Перебендя старий, сліпий-

Хто його *не* знає (Т.Шевченко)

Провівши дослідження і опрацювавши певну літературу, учні складають картки, які потім можна використати на уроках. Таким чином, учні вчать відшукувати потрібну інформацію, узагальнювати прочитане, що активізує їхню

пізнавальну, розумову і самостійну діяльність.

Вивчаємо тему „Написання НЕ з прикметниками”. Після вступного слова пропоную пригадати "Написання НЕ з іменниками", проводжу бесіду - актуалізацію знань. Потім школярі опрацьовують матеріал підручника, а я на дошці будую таблицю, де є тільки приклади про написання прикметників з часткою НЕ та префіксом НЕ-, з НЕ - частиною кореня. Опрацювавши теоретичний матеріал, розглянувши таблицю, учні формулюють правила, добирають приклади з відповідної вправи, з орфографічного словника, складають їх самостійно. І така пошукова дослідницька діяльність спонукає до активної самостійної роботи, розвиває здібності, розкриває творчі можливості кожного учня.

Великого значення у навчанні слід надавати проблемності, яка створює сприятливі умови для розвитку пізнавальних здібностей учнів, прищеплює і розвиває у них навички самостійного набуття знань. Суть проблемного навчання полягає в тому, що перед учнем ставляться завдання, розв'язання яких вимагає від них не просто запам'ятати суму фактів, а дослідити, розглянути їх у зв'язках з іншими фактами, користуючись при цьому різними способами й прийомами опрацювання матеріалу. Матеріал з української мови та літератури дає змогу під час опрацювання більшості тем створювати проблемні ситуації на різних етапах навчання: під час засвоєння нових знань, систематизації та узагальнення їх, у процесі вироблення вмінь і навичок, застосуванні знань на практиці. Розглянемо деякі приклади:

На другому курсі учні вчать тему „Складне речення”. Після короткого вступного слова про важливість і складність цієї теми для з'ясування поняття про складне речення пропоную учням в даному тексті розглянути речення і вказати, які вони за будовою, визначити граматичні основи їх; смислові зв'язки.

ТЕКСТ 1.

Десь угорі тонко видзвонює жайворонок. Колихнулося золоте море хлібів, і жайворонка не стало чути. Скільки сягає око, хвилями перекочується, гойдається важке колосся.

Д.Ткач

ТЕКСТ 2.

Книги - океан, і серед цього океану хороші книжки - як маленькі, віддалені один від одного острівці, зумій побувати на кожному з них. У цьому океані легко заблукати й сісти на мілину. Є книжки, які людині треба прочитати за життя кілька разів, і кожне нове читання відкриватиме перед нею все нові й нові грані краси душі людської.

В.О.Сухомлинський

Аналізуючи речення, другокурсники усвідомлюють, що складне речення - це змістове, граматичне та інтонаційне об'єднання кількох частин. Далі учні шляхом самостійної пошукової роботи приходять до висновку, що складне речення - це єдина мовна одиниця, об'єднана за змістом, що розглядається як єдине ціле.

Зрозуміло, що при розв'язанні будь-якого проблемного завдання, учень працює самостійно. При чому продуктивно працюватиме лише той, у кого сформовані відповідні уміння і навички самостійної роботи. Самостійну навчальну діяльність, як правило, організовує і скеровує вчитель, але основні зусилля для її здійснення має докладати сам учень. Щоб активізувати пізнавальну і розумову діяльність на уроці, можна, наприклад, запропонувати ряд запитань, на які немає прямої відповіді у підручнику. Так, під час вивчення теми „Складне речення” третьокурсникам пропоную розв'язати такі запитання:

- що спільного і відмінного між складнопідрядним реченням з підрядною означальною частиною і простим реченням з дієприкметниковим зворотом?
- як відрізнити складнопідрядне речення з займенниково-означальною частиною від складнопідрядного з підрядною з'ясувальною частиною?
- з-поміж складних речень визначити речення сполучникові та безсполучникові, пояснити розділові знаки та смислові відношення у складних безсполучникових реченнях;
- яке із запропонованих речень можна замінити складнопідрядним? А яке складносурядним? (учні зроблять висновок, що за характером смислових зв'язків

між складними частинами безсполучникові речення поділяються на 2 групи, а саме: з однорідними і неоднорідними частинами) тощо.

Такі запитання спонукають дітей самостійно міркувати, аналізувати і робити висновки. Знання, таким чином, не даються в готовому виді, а є результатом активної розумової діяльності учнів.

На уроках літератури доцільне використання порівняльної характеристики персонажів, відповіді на питання типу:

- Чим сподобався літературний герой?
- Що найбільше вразило у творі? Чому ?
- У чому полягає символізм назви твору?
- Навіщо письменник описує минуле?
- Чи типовий цей герой?
- Яка роль архаїзмів і діалектизмів у творі? тощо.

Наприклад, вивчивши з першокурсниками роман «Хіба ревуть воли, як ясла повні?», проводжу асоціативний вибірковий диктант: з наведених слів у першу колонку виписати слова, що асоціюються з Грицьком, а в другу – з Чіпкою:

покірний, спритний, чесний, черствий, безсердечний, ласкавий, підлий, справедливий, лагідний, пихатий, мужній, боягузливий, зарозумілий, добрий, милосердний, брехливий, дружелюбний, терплячий, уважний, старанний, сором'язливий, кмітливий, веселий, відчайдушний, необережний, жалісливий, серйозний, плаксивий, вірний.

Вдома діти можуть скласти цитатний план до образів Чіпки та Грицька, що дасть можливість глибше зрозуміти зміст роману, оцінити характери і вчинки героїв, розкрити їх внутрішній світ.

2.2. Різноманітність форм і методів активізації пізнавальної та розумової діяльності учнів.

Одним із засобів активізації пізнавальної і розумової діяльності, формування інтересу до предмета є систематичне використання логіко-синтаксичних зв'язків. У процесі викладання рідної мови та літератури для цього є сприятливі умови. Різноманітні й багатогранні зв'язки з історією, географією, російською мовою і світовою літературою, мистецтвом, музикою, етнографією та іншими науками сприяють збудженню інтересу до навчання, до інших предметів, створюють сприятливі умови для цікавого навчання на уроках мови і літератури. Елементів ефективного використання логіко-синтаксичних зв'язків дуже багато: опорні знання з історії необхідні під час вивчення літератури; на уроках розвитку мовлення вже обов'язковим стало використання картин, ілюстрацій; навчаючи учнів виразно читати художні твори, обов'язково користуємось грамзаписом і т.д. Вдало застосовані логіко-синтаксичні зв'язки розвивають і вдосконалюють творчі здібності учнів, збагачують словниковий запас і розширяють кругозір. Так, наприклад, під час вивчення теми «Однорідні члени речення» використовую текст В.Цимбалюка „Український народний романс” і грамзапис романсів на тексти відомих поетів: „Дивлюсь я на небо” (слова М. Петренка), „Ніч яка місячна” (слова М. Старицького), „Стоїть гора високая” (слова Л.Глібова). Таке поєднання жанрів мистецтва формує та розвиває в учнів естетичні смаки, поглиблює почуття прекрасного.

Вчитель-словесник не має права забувати, що сучасний урок рідної мови чи літератури має бути радісним і цікавим для дитини. Досягти цього допоможе перехід процесу навчання на інноваційну основу, яка забезпечує позитивну мотивацію здобуття знань з мови і літератури, активну розумову діяльність і потребу в самоосвіті, формує стійкий інтерес до предмета і сприяє розвитку творчої особистості. Інноваційне навчання пропонує і нові форми проведення уроків, а саме: уроки-семінари, заліки, диспути, екскурсії, конференції, уроки-ігри, уроки-подорожі тощо.

Як бачимо, кожна з наведених вправ потребує насамперед активізації набутих знань, розвиває творчу активність учнів, робить їхні знання більш

свідомими, стійкими. Досвід показав: використання таких завдань сприяє тому, що уроки української мови стають цікавими, бажаними для учнів.

Актуалізації розумової діяльності сприяють також тестові завдання з мови і літератури, які може скласти сам вчитель або залучити до цього сильніших учнів (тестові завдання публікуються в журналі „Дивослово”); доцільним є використання лінгвістичних ігор, мовних загадок, шарад, чайнвордів тощо. Так, під час вивчення теми «Омоніми» можна використати загадки-жарти:

1. Яке місто ширяє над головою? (Орел).
2. Яку річку можна зрізати ножем? (Прут).
3. Яку державу влітку можна носити на голові! (Панама).
4. Що спільного між неслухняним хлоп'ям і подорожнім будинком?(І хлопчик і будинок пустують).
5. З якого крана не набереш води?(З підйомного) і т.д.

Ефективним є використання „сигнальних карток”. Наприклад, коли треба перевірити знання учнями правил про буквосполучення – ЙО-, -ЬО; написання Е, И в коренях чи префіксах слів, написання слів разом і окремо, закріплення життєвого і творчого шляху письменника тощо. Часто використовую, так звані, мовні та літературні ланцюжки, вчу дітей складати їх самостійно. Наприклад, під час закріплення частин мови можна використати такий ланцюжок: Морфологія. Ями. Множина. Активний. Йод. Дієслово. Ознаку предмета. Займенник. Кількість і порядок при лічбі. Іменник. Коси. Сполучник. Кріп. Прислівник. Ключ. Частка. Алфавіт. Тип. Прийменник. Коми.

Мовний ланцюжок (за темою «Мовні терміни» 10-11 кл.)

Мова. Антоніми. Мовознавство. Омоніми. Морфеми. Монолог. Граматика. Абзац. Цитата. Алфавіт. Типи мовлення. Ями. Метафора. Автобус. Синоніми. Мак. Корінь. Науковий. Йод. Дієслово. Опис. Слово. Обставини. Називний. Йот. Текст. Тема. Азбука. Архаїзми...

Літературний ланцюжок (за темою «Літературні терміни» 10-11 кл.)

Автобіографія. Ямб. Бард. Гумор. Реалізм. Монолог. Гротеск. Кіноповість. Тропи. Псевдонім. Мадригал. Літопис. Сюжет. Тавтологія. Ява. Антитеза. Архаїзми. Міф. Фейлетон. Новела...

Літературні ланцюжки (за творчістю А.Ю.Тесленка)

1.Архип Тесленко. Осінь. Ніч. Чоботи. Тип. Поводир. Розповідь. Діалог. Грім. Миколка. Автор. Рано. Оповідання. Ями .Мир. Руш. «Школяр». Роман. Ніс. Скрипка.

2. «Школяр». Роман. Наука. «А-ба-ба-га-ла-ма-га». Автор. Рано. Оповідання. Ями. Миколка. Архип. Поводир. Розповідь. Діти. Тесленко. Осінь. Науковий. Йод. Діалог. Гуси. Скрипка. Апостроф. Фініш.

(Бачите, що дітям ставиться запитання, вони дають відповідь, кожна з них починається останньою ж буквою попереднього слова; закінченим вважається той ланцюжок, який починається і закінчується тією ж самою буквою). Запитання ланцюжків складнішають по мірі врахування вікових особливостей, знань учнів.

Вдало організований на уроці літератури конкурс на кращого читця поезії, наприклад, дає тільки позитивні результати, поглиблює любов та інтерес до рідного слова, вдосконалює декламаторські здібності дітей, розвиває їхні творчі нахили. У кожному класі, як правило, є діти, які пишуть вірші, оповідання, складають казки або загадки. Вміло організована з ними робота приносить відчутні результати.

Активізують пізнавальну і розумову діяльність учнів і уроки розвитку зв'язного мовлення, які є плановими на уроках мови і літератури у всіх класах; уроки позакласного читання, уроки по ознайомленню учнів з літературою рідного краю.

Програма з рідної мови орієнтує учителя-словесника на формування мовної особистості учня, що характеризується свідомим ставленням до опанування мови, розвиненим мовленням і мисленням. Відповідно, в першу чергу уроки розвитку зв'язного мовлення повинні стимулювати учнів до активної мовленнєвої діяльності, до розвитку їхніх творчих здібностей. Та вчитель може сам виявити й розвивати письменницький талант учнів, практикувати вправи на удосконалення творчих умінь школярів, бо більшість дітей уже в ранньому віці пробують самостійно написати свій перший твір (вірш, казку, оповідання тощо). Я вважаю, що це дуже важлива і корисна справа, яку обов'язково і необхідно правильно організувати, вчасно підтримати і допомагати «письменнику-початківцю». Цьому

сприяють конкурси «Проби пера», «Творчі перлини», «Мої перші твори», а також організація гурткової роботи. Для активізації пізнавальної діяльності учнів, з метою підвищення інтересу до навчального предмету та любові до рідного слова практикую цікаві матеріали з мовознавства, лексикології, мовні та літературні ігри, вправи-загадки, кросворди тощо. Так, наприклад, щоб довести старшокласникам багатство та мелодійність мови, використовую такий матеріал:

Було це давно, ще за старої Австрії в далекому 1916 році. У купе вагона

1-го класу швидкого поїзда «Львів – Відень» їхали чотири пасажери: англієць, німець, італієць і українець, відомий львівський юрист Богдан Костів. Балачки велися навколо різних проблем і тем, нарешті заговорили про мови: чия мова краща і котрій із них належить світове майбутнє.

Першим заговорив англієць:

- Англія – країна завойовників, мандрівників і мореплавців. Англійська мова – це мова Шекспіра, Байрона, Діккенса, Ньютона, Дарвіна. Безумовно, англійській мови належить світове майбутнє.

- Ні в якому разі, - гордовито промовив німець. – Німецька мова – це мова двох великих імперій: Великонімеччини й Австрії, які займають більше половини Європи. Це мова філософії, техніки, армії, медицини, мова Міллера, Гегеля, Канта, Вагнера, Гете, Гейне. І тому, безперечно, німецька мова претендує на світове панування.

Італієць посміхнувся і тихо промовив:

- Панове, ви обидва не маєте рації. Італійська мова – це мова сонячної Італії, мова музики й кохання. На мелодійній італійській мові написані кращі твори епохи Відродження, твори Данте, Боккаччо, Петрарки, лібрето знаменитих опер Верді, Пучіні, Россіні, Доницетті. Тому італійська мова має бути провідною в світі.

Українець довго думав, нарешті промовив:

- Я також міг би сказати, що моя рідна мова – це мова незрівнянного сміхотворця Котляревського, мова геніального Тараса Шевченка. До пророчих передбачень Шевченкової поезії досі ніхто в світі так і не піднявся. Це лірична мова кращої з кращих поетес світу – Лесі Українки, мова нашого філософа-

мислителя Франка, який вільно володів чотирнадцятьма мовами, в тому числі й названими тут. На нашій мові звучить понад 300 тисяч народних пісень, тобто більше, ніж у вас усіх разом узятих. Я можу назвати ще багато славних імен свого народу, проте вашим шляхом не піду. Ви ж, по суті, нічого не сказали про багатство і можливості своїх мов. Чи могли б ви своїми мовами написати невеличке оповідання, в якому усі слова починалися б з однакової літери?

- Ні, ні, ні! Це неможливо, - відповіли в один голос англієць, німець та італієць.

- Це у вас неможливо, а нашою мовою це зовсім просто. Назвіть якусь букву, - звернувся він до німця.

- Хай буде буква «П», - сказав той.

- Добре. Оповідання називатиметься «Перший поцілунок».

Важко уявити нині наше письмо без розділових знаків, з якими, на жаль, не завжди дружать учні. К. Паустовський писав: «Розділові знаки – це як нотні знаки, які міцно тримають текст і не дають йому розсипатися». Заперечити потрібність і важливість цих маленьких значків неможливо. А дізнатися про них якомога більше природно. І тому намагаюсь при нагоді ознайомлювати учнів з походженням назв розділових знаків.

От, скажімо, чи кожний знає походження їхніх назв? Виявляється, кома, тире, апостроф – слова-чужинці. Назва « кома» прийшла до нас із латинської мови. У латинській мові слово *comma* («кома») мало значення: «ударяю», «кую», «б'ю», «відсікаю», «відрубую», «відділяю». І справді, схожу роль кома виконує в реченнях нашої мови. Назва кома споріднена також із 15рас лов'янським «копати». Крапка – найбільш уживаний наш розділовий знак. Слово «крапка» в латинській мові звучить як *punctum* («пунктум»). Звідси слова – родичі: пункт, пунктуація, пунктир, пунктуальний, пунктограма. Деякі вчені вважають, що назва крапка запозичена з польської мови (пор. кропити). А як із «кропки» стала крапка здогадатися неважко.

Тире – слово французьке. Перекладається як «тягти». І справді. Тире ніби тягне за собою другу частину речення.

Є в українській мові ще один цікавий знак – апостроф. Помітили: слово має

подвійний наголос? І в усіх слов'янських мовах у нього таке ж звучання і значення, як і в нашій. Це слово, як і сам знак, прийшло до нас через посередництво французької мови із грецької. У грецькій мові слово «апостроф» (зверніть увагу на наголос!) означало «повернутий у бік, кривий, зігнутий». Так воно і є! Поставили вгорі перед я, ю, є, ї після губних б, п, в, м, ф повернутий у бік, кривий, зігнутий знак – і вже знаємо: приголосні у слові вимовляються твердо, роздільно, а букви я, ю, є, ї передають по два звуки.

А ще є знак, який завжди передає на письмі захоплення. Так, це знак оклику. Його знають усі школярі, але не всі використовують його.

2.3. Дидактичні ігрові ситуації – один із засобів активізації пізнавальної та розумової діяльності учнів.

Дидактична гра — гра, спрямована на формування у дитини потреби в знаннях, активного інтересу до того, що може стати їх новим джерелом, удосконалення пізнавальних умінь і навичок. Використовують дидактичні ігри у навчанні та вихованні учнів усіх вікових груп за необхідності актуалізувати їхній досвід, повторити, уточнити, закріпити набуті знання і уявлення про природні явища, працю і побут людини. Вдаються до них і після спостережень, екскурсій, бесід та інших занять. Нерідко ігри з дидактичними матеріалами є основним засобом навчання і виховання, за допомогою яких вчитель готує дитину правильно сприймати об'єкти і явища навколишнього світу.

Як ігровий метод навчання дидактична гра постає у двох видах:

1) власне дидактична гра. Ґрунтується на автодидактизмі (самонавчанні) та самоорганізації учнів;

2) гра-заняття (гра-вправа). Провідна роль у ній належить вихователю, який є її організатором. Під час гри-заняття учні засвоюють доступні знання, у них виробляються необхідні вміння, удосконалюються психічні процеси (сприймання, уява, мислення, мовлення). Ефективне опанування знань і вмінь відбувається в практичній діяльності за активізації мимовільної уваги і запам'ятовування.

У дидактичній грі як формі навчання взаємодіють навчальна (пізнавальна) та ігрова (цікава) сторони. Відповідно до цього вчитель одночасно навчає учнів і бере участь у їхній грі, а учні граючись навчаються. Здатність дидактичної гри навчати і розвивати дитину через ігровий задум, дії і правила О. Усова визначає як автодидактизм. Пізнавальний зміст навчання виявляється в його дидактичних завданнях, які педагог ставить перед дошкільниками не прямо, як на занятті, а пов'язує їх з ігровими завданнями та ігровою дією. Дидактична мета, прихована в ігровому завданні, стає непомітною для дитини, засвоєння пізнавального змісту відбувається не навмисне, а під час цікавих ігрових дій (приховування і пошуку, загадування і відгадування, елементів змагання у досягненні ігрового результату

Для того, щоб дидактичні ігри стимулювали різнобічну діяльність і задовольняли інтереси учнів, вчитель повинен добирати їх відповідно до

програми дитячого садка для кожної вікової групи, враховуючи пізнавальний зміст, ступінь складності ігрових завдань і дій. Творче ставлення педагога до справи є передумовою постійного і поступового ускладнення, розширення варіативності ігор. Якщо у учнів згасає інтерес до гри, вчитель ініціює спільне придумування нових ігрових завдань, ускладнення правил, включення до пізнавальної діяльності різних аналізаторів і способів дій, активізацію всіх учасників гри.

Дидактична гра збагачує чуттєвий досвід дитини, забезпечує розвиток сприймання. Розв'язання дидактичного завдання формує також і волю. Добросовісне виконання правил вимагає витримки, дисциплінованості, привчає до чесності, справедливості, впливає на розвиток довільної поведінки, організованості. Зміст і правила дидактичних ігор допомагають формуванню у учнів моральних уявлень і понять (про бережне ставлення до предметів як продуктів праці дорослих, про норми поведінки, стосунки з однолітками і дорослими тощо).

Отже, як і всі інші види ігор, дидактичні ігри стимулюють загальний особистісний розвиток школярів. Поєднання в них готового навчального змісту з ігровим задумом і діями вимагає від вчителя майстерного педагогічного керівництва ними.

Ефективним видом роботи, що сприяє мовленнєвому розвитку школярів, є ситуативні завдання. Вони стимулюють мислення й збільшують інтерес учнів до програмового матеріалу, підвищують їхню активність у формуванні знань, умінь і навичок – тобто пізнавальну активність.

Фрагмент уроку з української мови на III курсі «Стилі мовлення»

Мета: поглиблювати знання учнів про стилі мовлення; удосконалювати навички у розпізнаванні стилів мовлення, вміння використовувати різні стилі мовлення практично; виховувати культуру усного і писемного мовлення.

Ділова гра:

клас ділиться на 3 групи:

перша і друга – рекламодавці,

третя – члени експертної комісії.

Завдання рекламодавцям: скласти і представити рекламу на мінеральну воду і соки.

Завдання членам експертної комісії: відредагувати, оцінити рекламу.

Учитель виконує роль керівника експертної комісії, оцінює роботу учнів.

Додаткове завдання (картки роздати учням):

- Визначити, який з поданих текстів є рекламою, оголошенням, афішею:

- Індивідуальні заняття з математики та фізики. Швидкі та якісні результати. Тел.: 771-71-02.

- Національний палац “Україна” 19-21 березня – сольний концерт Павла Зіброва. Початок о 18.00.

- Питимеш “Росинку” – виростеш, дитинко.

- Пийте з насолодою воду Кремосодову!

Після виконання завдань члени експертної групи підводять підсумки, вчитель оцінює роботу учнів.

Я переконана, що ніхто із словесників не стане заперечувати, що найважливішим на уроці української літератури є співробітництво, співпраця, безпосереднє спілкування вчителя з учнями! Тому й доцільно на уроках літератури використовувати такий інтерактивний метод як командний пошук інформації або, так званий, пошук інформації в малій групі. Так, наприклад, перед опрацюванням теми «Професійна лексика, слова-професіоналізми», учням заздалегідь даю завдання: виписати по 5 речень зі словами-професіоналізмами та їх тлумачення(відповідно до різних спеціальностей). Безпосередньо на уроці клас ділиться на 4 групи.

Кожна група обирає спікера (капітана), секретаря і доповідача. Одержавши завдання, першокурсники приступають до командного пошуку відповідної інформації, тобто кожен член групи ділиться своїми думками з даного питання, все разом обговорюється, збираються приклади з твору та додаткової літератури. Все це записує секретар, щоб доповідач мав змогу зробити якомога ясніше і точніше повідомлення. Група працює 15 хвилин, а далі – виступи доповідачів і членів груп. У такий спосіб опрацювання теми учні ведуть дослідницьку

самостійну роботу, кожна дитина має можливість розкрити творчі здібності, удосконалити уміння і навички роботи над теоретичним матеріалом, систематизувати набуті знання тощо.

На уроках мови та літератури доцільно використовувати різноманітні ігри, конкурси, змагання, що теж сприяє активізації пізнавальної і розумової діяльності, поглиблює інтерес і увагу школярів, розвиває творчий пошук. Діти дуже люблять ігрові моменти на уроках, старанно і уважно виконують їх. А це, в свою чергу, забезпечує краще засвоєння виучуваного матеріалу. Та це й не дивно. Відомий психолог Д.Ельконін говорив, що гра - це форма творчості, природна потреба організму. А тому неемоційне і занадто „серйозне” навчання здатне пригнічувати дитину, вбивати інтерес до навчальної діяльності, а дидактичні ігри творчо розвивають і вдосконалюють навчально-виховний процес в цілому і в тому числі уроки української мови і літератури. Наприклад, шестикласники вивчають тему „Написання **н** і **нн** в прикметниках”. Проводимо гру „Хто уважніший?” Учні будують, так званий „ключ дешифратора” з прикметників, які диктує вчитель, де знаком + позначають прикметники, які пишуться з **н**, знаком – позначають прикметники з **нн**: сонний, незрівнянний, усний, осінній, весняний, цінний, неблаганний, серйозний, туманний, деревинний. Для перевірки відкриваю дошку, де заздалегідь була накреслена відповідна таблиця. Учні перевіряють і оцінюють виконану вправу – групою, або самостійно, або використовується взаємоперевірка.

На закріплення стилів і типів мовлення для ефективнішої розумової діяльності учнів можна використати такі невеличкі криптограми:

Вправи-загадки (значущі частини слова)

1.

б	у	д	о	в	а
а	с	і	м	е	н
л	н	м	о	ч	т
	и		н	і	о
	й		і	р	н
			м		і
			и		м
					и

с	л	о	в	а
и	е	з	и	б
н	к	н		з
о	с	а		а
н	и	ч		ц
і	к	е		
м	а	н		
и		н		
		я		

к	о	р	і	н	ь
і	п	е	м	а	
т	и	ч	я	у	
	с	е		к	
		н		о	
		н		в	
		я		и	
				й	

с	у	ф	і	к	с
л	р	о	н	л	и
о	о	н	в	а	н
в	к	е	е	с	о
о		т	р		н
		и	с		і
		к	і		м
		а	я		и

п	р	е	ф	і	к	с
р	о	р	о	с	н	и
и	з	у	н	т	и	н
с	д	д	е	о	г	о
у	у	и	м	р	а	н
д	м	т	и	і		і
о				я		м
к						и

з	а	й	м	е	н	н	и	к
а	н	т	о	н	і	м	и	
к	л	а	с					
і	в	а	н					
н	а							
ч	а	с	о	п	и	с		
е	м	у						
н	а	у	к	о	в	и	й	
н	е	з	н	а	й	к	а	
я	л	т	а					

2. Який твір вивчаємо?

к	н	и	г	а						
а	в	т	о	р						
з	и	м	а							
к	о	т	и	г	о	р	о	ш	к	о
а	н	е	к	д	о	т				

ш	к	о	л	а					
к	л	а	с						
о	п	о	в	і	д	а	н	н	я
л	і	т	е	р	а	т	у	р	а
я	л	и	н	к	а				
р	о	м	а	н					

Розвивають творчу активність школярів і вправи ігрового характеру, які привчають швидко оперувати засвоєним матеріалом, збагачують лексичний запас. Так, на підсумковому уроці до теми „Будова слова” можна, наприклад, використати вправи-ігри:

Відгадайте слово, яке я задумала:

1) У нього корінь такий, як у слова ліки, суфікс – як у слова поштар (лікар).

2) У нього корінь, як у слова закордонний, префікс, як у слова прилетіти, суфікс – як у слова годинник. Що означає це слово? Складіть з ним речення.

Як бачимо, кожна з наведених вправ потребує насамперед активізації набутих знань, розвиває творчу активність учнів, робить їхні знання більш свідомими, стійкими. Досвід показав: використання таких завдань сприяє тому, що уроки української мови стають цікавими, бажаними для учнів.

Актуалізації розумової діяльності сприяють також тестові завдання з мови і літератури, які може скласти сам вчитель або залучити до цього сильніших учнів (тестові завдання публікуються в журналі „Дивослово”); доцільним є використання лінгвістичних ігор, мовних загадок, шарад, чайнвордів тощо. Так, під час вивчення теми "Омоніми" можна використати загадки-жарти:

1. Яке місто ширяє над головою? (Орел).

2. Яку річку можна зрізати ножем? (Прут).

3. Яку державу влітку можна носити на голові! (Панама).

4. Що спільного між неслухняним хлоп'ям і подорожнім будинком? (І хлопчик і будинок пустують).

5. З якого крана не набереш води? (З підйомного) і т.д.

Ефективним є використання „сигнальних карток”. Наприклад, коли треба перевірити знання учнями правил про буквосполучення - ЙО-, -ЬО; написання Е, И в коренях чи префіксах слів, написання слів разом і окремо, закріплення життєвого і творчого шляху письменника тощо. Часто використовую, так звані, мовні та літературні ланцюжки, вчу дітей складати їх самостійно. Наприклад, під час закріплення частин мови можна використати такий ланцюжок: Морфологія. Ями. Множина. Активний. Йод. Дієслово. Ознаку предмета. Займенник. Кількість і порядок при лічбі. Іменник. Коси. Сполучник. Кріп. Прислівник. Ключ. Частка.

Алфавіт. Тип. Прийменник. Коми.

Обов'язково опрацьовуються й інші види помилок (граматичні, мовленнєві...) з використанням і групової роботи, і роботи «в парах», і самостійної роботи. Доцільним при цьому є редагування текстів чи речень, вправи-переклади, робота із словниками та «ключем дешифратора», використання таблиць-опор, сигнальних карток тощо. Видів роботи над помилками багато, усі вони по-своєму ефективні. Але слід уникати одноманітності, постійно шукати і впроваджувати щось нове. Тільки за цієї умови, безумовно, прийде успіх. Підвищенню грамотності, збагаченню словникового запасу, розширенню кругозору учнів допомагають комп'ютерні ігри з мови та літератури (якщо є комп'ютерний клас і сам словесник володіє комп'ютером). Цікаві та оригінальні програми допомагають молодшим школярам в оволодінні знаннями, старшокласники мають можливість використати Internet: взяти участь у web-олімпіадах з різних предметів, дистантно опанувати найважливіші розділи шкільної програми, дібрати необхідні матеріали до рефератів, позакласних заходів тощо.

Хочу нагадати крилатий вираз: «Учитись важко, а учить ще важче». Це, безперечно, так. Та професіонально підготовлений і проведений урок не буде тягарем ні для учнів, ні для вчителя. Структура уроку має бути продуманою і чіткою, а значить і результативною.

При цьому важливу роль мають відігравати домашні завдання. Вони повинні бути посильні для учнів, але не прості, бо їх головна мета – викликати пізнавальний інтерес, активність учнів. А це можливо тільки тоді, коли завдання становить для них такі труднощі, які вони спроможні подолати.

V. Висновки

Форм і методів роботи по активізації пізнавальної і розумової діяльності учнів надзвичайно багато. Вчитель шукає і знаходить свої способи, варіанти такої роботи. Бо тільки продумана, творча робота вчителя викликає інтерес учнів до його предмета, спонукає їх до творчості, сприяє розвитку особистості, забезпечує якість знань.

За методичним, науковим та ідейним рівнем усі уроки, як правило, неоднакові. І це природно: різний вік і прагнення до знань у дітей, різні теми уроків і бачення їх словесником. Та всі уроки повинні забезпечувати і вчителю, і учням позитивні емоції, моральне здоров'я; виховувати у дітей прагнення досконало знати українську мову і літературу, бути національно свідомим громадянином незалежної України.

Навчання рідної мови та літератури має бути спрямоване на формування особистості, яка є носієм мови, володіє лінгвістичними знаннями та високим рівнем комунікативних умінь і навичок, дбає про красу і розвиток власного мовлення. Виховання такої особистості здійснюється на таких уроках, де діти оволодівають різними способами навчальної діяльності, розвивають своє мовлення і мислення, інтелектуальні здібності, збагачують духовність.

IV. Бібліографічний опис літературних джерел

1. Антоненко-Давидович Б. Як ми говоримо. - К., 1991.
2. Артемова Л.В. Вчися граючись. - К., 2000.
3. Вайсен Р., Олі Дж., Еванс В., Лі Дж. Та ін. Навчання життєвим навичкам у школах. – М.:Вита-Пресс, 1996.
4. Вихованець І. У світі граматики. – К., 1995.
5. Житник Б. О. Актуалізація особистісно-орієнтованого навчання. – Х., ТОРСІНГ, 2001.
6. Ільяницька Л.С. Ігрові проблемні ситуації. // Школа. – 2004. - №7. - С. 27-28.
7. Падалка О.С. Педагогічні технології. – К., "Українська енциклопедія" ім. М.П. Бажана, 1995.
8. Пастушенко Н. Нетрадиційне навчання і викладання української літератури. – К., "Дивослово" №2, 1998.
9. Пензлик М. Особливості технології уроку мови. – К., "Дивослово" №4, 1998.
10. Пидкасистый П.И., Хайдаров Ж.С. Технология игры в обучении и развитии. – М.: Роспедагенство, 1996.
11. Розенберг А. Розвиток пізнавальної активності старшокласників. – К., 1990.
12. Русанівський В. Мова в нашому житті. – К., 1991.